

SUOMALAISEN  
LÄKIMIESYHDISTYKSEN JULKAISUJA  
C-SARJA N:o 6

Vammala 1961, Vammalan Kirjapaino Oy.

ISBN 978-951-855-879-1 (PDF)

Toimituskunta

P A A V O K A S T A R I  
O L L I I K K A L A  
A N T T I S U V I R A N T A

Kunniajäsenilleen  
KAARLO KUSTAA KAIRALLE  
ja  
URHO JONAS CASTRÉNILLE  
heidän täyttäessään 75 vuotta

kunnioittavasti  
Suomalainen Lakimiesyhdistys

Tauno Suontausta

## Avaruuden oikeuskysymyksiä

Oikeustieteellisessä kirjallisuudessa esitetty kysymys, kenelle kuu kuuluu, voi vaikuttaa mielikuvituksellisen tekaistulta, mutta tuo kysymys on tullut ajankohtaiseksi sen jälkeen, kun lentotekniikan kehitys on tehnyt mahdolliseksi avaruuslennot ilmakehän ulkopuolella. Nykyisiin saavutuksiin verrattuina ovat saksalaisten 2. maailmansodan aikana käyttämät ammuksen V1 ja V2, jotka nousivat 200 km:n korkeuteen ja joita silloin pidettiin «absoluuttisina ihmeaseina», jo nyt auttamattomasti vanhentuneita. Neljä vuotta sitten, 4 p:nä lokakuuta 1957, lähetettiin ensimmäinen tekokuu Sputnik I avaruuslennolle, ja sen jälkeen on halki ilmatilan avaruuteen lähetetty kymmenittäin tekokuja ja tekoplaneettoja. Syyskuun 13 p:nä 1959 saavutti Kuun neuvostoliittolainen raketti Lunik II, joka samalla sinkosi Kuun pinnalle Neuvostoliiton vaa-kunan, ja Lunik III kiersi lokakuussa 1959 Kuun valokuvaten sen Maas-ta pois päin olevan, siihen saakka tuntemattoman puolen, jonka eri alueille annettiin sellaisia nimiä kuin Moskovan meri, Avaruuslentäjien lahti ja Neuvostojen vuori. Yhdysvaltain onnistui ensimmäisenä saada tekokuu ehjänä takaisin Maan pinnalle kahdessa onnistuneessa kokees-sa elokuussa 1960. Onnistunut miehitetyn avaruusaluksen lento on myös jo tosiasia.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Alex Meyer, *Völkerrechtliche Probleme des Weltraumrechts*, Festschrift für Walter Schätzel, Düsseldorf 1960 s. 317 ss.; Haroldo Valladao, *Droit interplanétaire et droit »inter gentes« planétaires*, ib. s. 473 ss.; Charles Chaumont, *Le droit de l'espace*, Paris 1960 s. 55 ss.; Rolando Quadri, *Droit international cosmique*, Recueil des Cours 1959 III s. 505 ss.; Myres S. McDougal ja Leon Lipson, *Perspectives for a Law of Outer Space*, American Journal of International Law 1958 s. 407 ss.

Tällä hetkellä ei vielä ole tietoa, milloin suunnattoman kalliiksi tulevia avaruyslentoja jatketaan siten, että pyritään lähettämään ensimmäinen miehitetty avaruusalus Kuuhun tai esim. sellaisiin Maata lähellä oleviin planeettoihin kuin Venukseen ja Marsiin. Jo se, että Kuuhun on voitu pudottaa valtionvaakuna, jonka vahingottomasta laskeutumisesta sanottiin pidetyn huolta, osoittaa kuitenkin, että mahdollisuus laskeutua Kuun pinnalle tämän taivaankappaleen valtaamismielessä on tullut ajankohtaiseksi.

Jos taivaankappaleisiinkin sovellettaisiin Maassa vallitsevia kansainvälisen oikeuden sääntöjä, ei kovin suurta pulmaa näyttäisi olevan siitä, mitä oikeussääntöjä olisi noudatettava. Kun löytöretkeilijä ennen vanhaan pystytti valtionsa lipun löytämälleen uudelle alueelle valtaamismielessä, tuli alue sillä valtion alaisuuteen. Jos samaa sääntöä noudatettaisiin avaruudessa, pitäisi jo valtion tunnusmerkkien pudottamisella Kuuhun olla vastaava vaikutus. Yleisesti kuitenkin katsotaan, että asia ei ole niin yksinkertainen, että kysymys olisi vain siitä, mikä valtio voi ensiksi merkitä jonkun taivaankappaleen valtion tunnusmerkillä tai lähettää sinne miehitetyn avaruusaluksen. Kun Neuvostoliiton raketti Lunik II saavutti Kuun, selittivät Neuvostoliiton tiedemiehet, että Neuvostoliitolla ei ollut mitään alueellisia vaatimuksia Kuun suhteen. Valko-Venäjän edustaja lausui marraskuussa 1958 Yhdistyneet Kansakunnat-järjestön piirissä, että oli mielenkiintoista todeta, että yhä vahvistuvan mielipiteen mukaan mikään maa ei voi vallata omakseen taivaankappaleita. Maan piirissä valtioiden välillä vallitsevien sääntöjen ei siis katsota ilman muuta soveltuvan muihin taivaankappaleisiin.<sup>2</sup>

Valtion alueeseen kuuluu maa- ja merialueiden lisäksi niiden yläpuolella oleva ilmatila. Ensimmäisen maailmansodan ajoista lähtien vakaantui sääntö, että valtiolla on todellinen, muut valtiot poissulkeva täysivaltaisuus myös sen alueiden kohdalla olevaan ilmatilaan.<sup>3</sup> Käytännöllisistä syistä ei ole kuitenkaan ajateltavissa, että valtion täysi-

<sup>2</sup> Vrt. Erik Castrén, Luftrummet och rymdens internationellt-rättsliga ställning, Nordisk Tidsskrift for international Ret 1960 s. 114 ss.

<sup>3</sup> Quincy Wright, Legal Aspects of the U-2 Incident, Amerikan Journal of International Law 1960 s. 836 ss.

valtaisuus ulottuisi äärettömiin siten, että valtio voisi vaatia, että tarvittaisiin lupa, ennenkuin avaruusalus voisi ilmatilan ulkopuolella avaruudessa kulkea valtion alueen kohdalla. On huomattava, että varsinaisen ilmakehänkään osalta sääntö valtion yksinomaisesta täysivaltaisuudesta ei enää ole ehdoton. Kansainvälisen geofyysillisen vuoden aikana, joka alkoi heinäkuussa 1957 ja päättyi vuoden 1958 lopussa, Neuvostoliitto ja Yhdysvallat lähettivät avaruustutkimuksia varten satelliitteja, jotka kulkivat muiden valtioiden ilmapiirin kautta, ja näin syntyi muiden valtioiden hiljaisella suostumuksella käytäntö, joka on jatkunut myöhemminkin ja joka merkitsee, että on vakiintumassa se sääntö, että rauhanomaisessa tarkoituksessa lähetetyt avaruusalukset voivat kulkea toisen valtion ilmapiirin kautta, kunhan tämä tapahtuu riittävän korkealla ja muutoinkin niin, ettei toisille valtioille aiheudu siitä vaaraa tai vahinkoa. Mitä ilmapiirin ulkopuolella olevaan avaruuteen tulee, on se käsitys eri tahoilla yleinen, että valtioiden oikeudet avaruudessa eivät voi määräytyä esim. aluemerен oikeusasemaan eikä edes valtion ilmapiirin oikeusasemaan verrattavissa olevien sääntöjen mukaan siten, että valtioilla voisi olla täysivaltaisuus-oikeuksia avaruudessa ja että avaruus voisi näin jakaantua eri valtioiden hallussa oleviin vyöhykkeisiin. Kysymys ei ole rajapulmista avaruudessa, vaan siitä, että avaruus on vapaa, mutta eri valtioiden toimintaa voidaan säännellä ja on pakko säännellä yhteisen edun nimessä. Periaatteessa on avaruus tasavertaisesti vapaana kaikille tutkimusta ja käyttöä varten, niin että maanpiirin säännökset täysivaltaisuudesta ja omistusoikeudesta eivät voi päteä avaruudessa. Tämän mukaan avaruuteen ei voida soveltaa edes sitä aluemerен ulkopuolella olevaa aavaa merta koskevaa sääntöä, että kysymys olisi jonkinlaisesta kaikille kuuluvasta yhteisomistuksesta, niinkuin eräät oikeustieteilijät katsovat, vaan avaruuden vapaus on vielä ehdottomampi. Tälle avaruuden vapauden käsitykselle antavat tukea myös eräät Maata koskevat viimeaikaiset kansainväliset järjestelyt. Etelämannerta eli Antarktista koskevassa kansainvälisessä sopimuksessa 1 pltä joulukuuta 1959 määrätään, että sopimuksen voimassa ollessa eivät valtiot voi esittää mitään uusia suvereenisuusvaatimuksia Etelämantereen suhteen, ja samalla vahvistettiin tutkimuksen vapaus.

Yleinen käsitys näyttää siis olevan se, että ei ole ylipäänsä syytäkään tehdä kysymystä, voisiko joku Maan valtio vallata omakseen taivaankappaleita tai niiden osia. Taivaankappaleisiin avaruudessa eivät yksinkertaisesti sovellu Maa-nimisellä taivaankappaleella syntyneet säännöt valtioiden välisistä rajoista ja valtioiden täysivaltaisuudesta niiden hallussa oleviin alueisiin. Raja-säännöt ja täysivaltaisuus-säännöt ovat tarpeellisia ja välttämättömiä Maan pinnalla, ja voidaanpa sanoa, että Maan kansainvälinen järjestys perustuu siihen, että on olemassa luonnollinen työnjako alueellisten toimiyksikköjen valtioiden kesken. Mutta samojen sääntöjen soveltaminen avaruudessa olisi tarkoituksetonta. Mahdollisuuksien antaminen kaikille valtioille rauhanomaisiin tutkimuksiin avaruudessa käy päinsä turvautumatta oppeihin alueen valtauksesta ja valtionrajoista. Kuu ei siis kuulu eikä voi kuulua kenellekään, jos tarkoitamme omistusoikeutta tai valtion herruutta täysivaltaisuuden tapaan.

Mutta vaikka myönnetäänkin, että avaruus taivaankappaleineen on vapaa ja jää vapaaksi, eivät kaikki oikeudelliset pulmakysymykset ole vielä sillä ratkaistu. Tilanne on sama kuin ilmailun alkaessa: tekniikan aluevaltauksia ovat aina seuranneet oikeussäännöt, joilla pulmat pyritään selvittämään tavalla, joka yleiseltä kannalta on tarkoituksenmukaisin ja kohtuullisin. Avaruuden valloitus inhimilliselle tutkimukselle herättää koko joukon mitä erilaisimpia oikeuskysymyksiä. Kysymys ilmapiirin ja avaruuden välisestä rajasta on jo vaikea, koska ne tavallaan osittain peittävät toisensa. Avaruuslennoista muille ehkä aiheutuvien vahinkojen korvaamiskysymys kaipaa selvittelyä samoin kuin maan pinnalle vieraiden valtioiden alueelle putoavien avaruusalusten tai niiden osien oikeudellinen asema ja suoja. Järjestelyä tarvitaan myös avaruusaluksista lähetettävien radioaaltojen ja radiomerkkien suhteen. Myös on mainittu sellainenkin pulma kuin miten on järjestettävä taivaankappalten sterilisointi, toisin sanoen miten estetään Maan bakteereita saastuttamasta taivaankappaleita sekä toisaalta vieraiden vahingollisten bakteerien tulo avaruusalusten mukana Maahan.

Tällaisiin erilaisiin oikeusprobleemoihin on kiinnitetty huomiota jo aikaisessa vaiheessa oikeustieteellisessä kirjallisuudessa sekä kansainvä-

listen juridisten yhdistysten piirissä.<sup>4</sup> Avaruutta koskevat oikeuskysymykset ovat olleet vireillä myös Yhdistyneet Kansakunnat-järjestössä. YK:n yleiskokous asetti vuonna 1958 erikoiskomitean tutkimaan, mitä mahdollisuuksia YK:lla ja kansainvälisillä erikoisjärjestöillä on selvittää avaruuden rauhanomaiseen käyttöön liittyvät kansainvälistä yhteistoimintaa koskevat kysymykset. Neuvostoliitto, Intia ja Yhdistynyt Arabitasavalta eivät kuitenkaan osallistuneet komitean toimintaan, pääasiallisesti siitä syystä, että komitean kokoonpanon ei katsottu olevan oikeassa suhteessa Idän ja Lännen valtasuhteisiin ja vaadittiin pariteetin noudattamista. Komitean raportti käsiteltiin YK:n yleiskokouksessa joulukuussa 1959.<sup>5</sup> Raportti käsitti pääasiassa erittelyn niistä erilaisista pulmakysymyksistä, jotka olisi saatava ratkaistuksi avaruuslentojen yhä vilkastuessa, ja voidaan sanoa, että komitean raportti asettui vahvasti tukemaan avaruuden vapautta. Samassa YK:n yleiskokouksessa kaksi vuotta sitten Lännen ja Idän valtiot asettivat sulassa sovinnossa uuden komitean tutkimaan avaruuden rauhanomaiseen käyttöön liittyviä kysymyksiä. Tämän ns. 24 valtion komitean tuli saada työnsä valmiiksi vuosien 1960 ja 1961 aikana. Komitea ei kuitenkaan ole tähän mennessä kokoontunut, kun ei ole päästy yksimielisyyteen puheenjohtajasta.

Toisinaan kuulee sanottavan, että avaruuslennot ovat vain eräiden suurvaltojen ääretöntä ylellisyyttä, johon uhratut valtavat varat eivät ole missään suhteessa saavutettuihin tai saavutettavissa oleviin tuloksiin tietämyksemme piirin laajentamiseksi, eikä myöskään sotilaalliselta kannalta sekä että kysymys on olennaisesti suorituksista, joihin kilpailevat suurvallat ryhtyvät arvovalta- tai propagandasyistä. Ei voi kuitenkaan kiistää, etteivätkö avaruuden valloittamisessa jo saadut tulokset ole joka tapauksessa olleet riittävät perustelemaan erityisen ava-

<sup>4</sup> Ks. The International Law Association, Report of the forty-ninth Conference Hamburg 1960 s. 245 ss.

<sup>5</sup> United Nations General Assembly, Report of the Ad Hoc Committee on the Peaceful Uses of Outer Space A/4141, 14 July 1959; United Nations General Assembly, Report of the Secretary-General on Paragraph 1 (a) of General Assembly Resolution 1348 (XIII), A/AC. 98/4, 16 June 1959; Leslie Munro, United Nations: Hope for a Divided World, New York 1960 s. 158 ss.

ruusoikeuden tai kosmisen oikeuden syntyä kansainvälisen oikeuden rinnalle tai sen lisäksi. On sattuvasti sanottu, että niinkuin Kolumbus aikanaan lisäsi uuden mantereen maailmaan, meidän aikamme on liittämissä Kuun avaruusmaailmaamme toisena mantereena.

Edellä on ollut puhe avaruuden käytöstä rauhanomaisiin tarkoituksiin. Mitä tulee avaruuteen sotilaalliselta kannalta, teki YK:n yleiskokous 14. 11. 1957 päätöksen, jonka mukaan olisi aikaansaattava valvontajärjestelmä takaamaan, että rakettien lähettäminen avaruuteen tapahtuu yksinomaan rauhanomaisessa ja tieteellisessä tarkoituksessa. Sen jälkeen on sekä Lännen että Idän taholta tehty asevarustusten supistamista koskevien neuvottelujen aikana ehdotuksia, että pitäisi nimennomaan kieltää käyttämästä avaruutta sotilaallisiin tarkoituksiin. Sopimus tällaisesta kiellosta olisi tietenkin toivottava, vaikka onkin todettava, että olisi käytännössä erittäin vaikeata ratkaista sellainenkin erikoiskysymys, milloin toiminta avaruudessa, esim. atomiräjähdyksen toimeenpano 500 km:n korkeudessa, jonka Yhdysvallat suorittivat v. 1958, on suoritettu rauhanomaisessa, milloin taas sotilaallisessa tarkoituksessa.